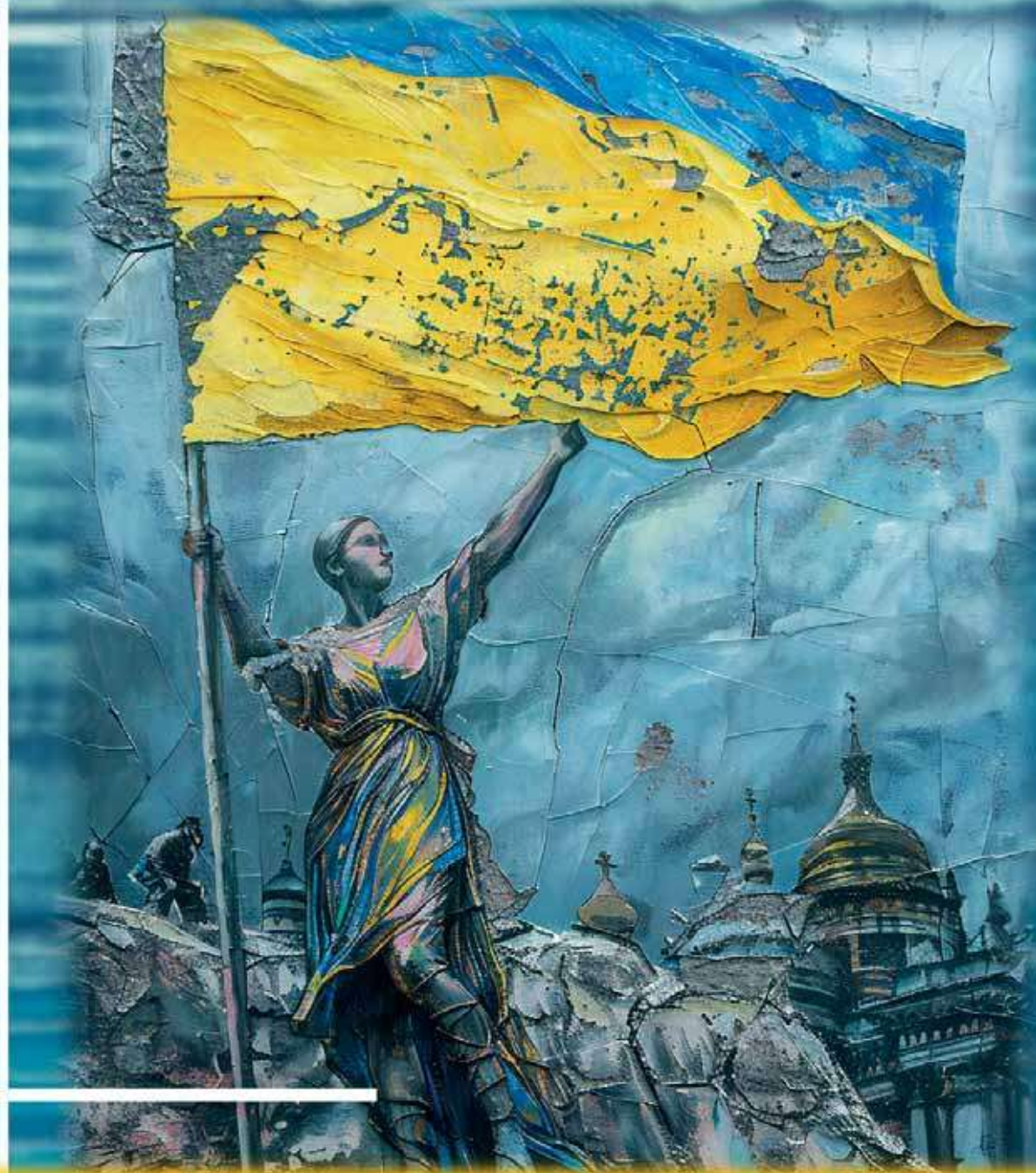

СУЧАСНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ:
ДОБА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ
ЗЛАМІВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СУЧАСНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ:
ДОБА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ЗЛАМІВ**

Колективна монографія

За загал. ред. проф. Ю.С. Сабадаш

Київ
Видавництво Ліра-К
2026

УДК: 130.2:316.7
С91

*Усі права застережено. Копіювання, сканування,
запис на електронні носії і тому подібне
будь-якої частини видання заборонено.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 6 травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Виткалов Сергій Володимирович – професор, доктор культурології, професор кафедри івент-індустрії, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету;

Гуменюк Тетяна Костянтинівна – професор, доктор філософських наук, заслужений працівник освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра;

Кривошея Тетяна Олександрівна – доцент, доктор культурології, завідувач кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського.

С91 Сучасна культурологія: доба культурно-історичних зламів :
колективна монографія. / За загал. ред. проф. Юлії Сабадаш. – Київ :
Видавництво Ліра-К, 2026. – 466 с.
ISBN 978-617-8633-88-2

Колективна монографія представляє комплексне дослідження сучасної культурології, інтегруючи теоретичні засади з практичним осмисленням ключових тенденцій української гуманістики. Видання висвітлює міждисциплінарний характер галузі, значення історичної спадщини та вектори культурного розвитку в умовах глобальних і національних викликів. Автори – провідні українські науковці – пропонують багатогранний аналіз актуальних проблем, сприяючи формуванню критичного мислення та академічного діалогу.

Книга є цінним джерелом для дослідників, викладачів, студентів і всіх, хто прагне глибшого розуміння сучасних гуманітарних процесів та наукових дискусій.

УДК: 130.2:316.7

ISBN 978-617-8633-88-2

© Колектив авторів, 2026
© Видавництво Ліра-К, 2026

ЧАСТИНА І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ: ТЕЧІЇ, КОНЦЕПЦІЇ, КАТЕГОРІЇ

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЯ У СЬОГОДЕННІ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

У ХХІ столітті культурологія впевнено зайняла провідне місце у вітчизняній гуманістиці в сфері інтелектуального переосмислення світу та певною мірою змінила його розуміння.

На думку Івана Дзюби «Українська культурологія існує і має свої здобутки як загальнотеоретичної, так і практично-ужиткової міри. Саме культурологія може і повинна дати розуміння зміни життя, зміни образу нації не як втрати себе, а як розвитку. Зокрема, потрібне переосмислення минулого та дослідження культурного наповнення нових соціальних утворень, культурних факторів регуляції соціальної поведінки за нових умов, групових почуттів та афектів, — а все це залишається неопрозореними сторонами сучасного життя з потенційними несподіванками й загрозами».¹

Збереження культурної спадщини і традицій, культурних цінностей народів світу в сьогоденні за умов ліквідації кордонів, а разом з тим, нових викликів гегемонізму, зокрема антидемократичної агресії російського мілітаризму, потребує розуміння національними культурами норм співжиття, спільності духовної долі людства і здатності взяти на себе відповідальність за її майбутнє.

Стосовно української культурології, на жаль, говоримо про незначну частку в ній студій, присвячених культурам Азії, Африки, Латинської Америки, Скандинавії, Кавказу, Балтії, Середньої Азії, несформованість української школи арабістики, славістики і балканістики. Усі ці проблеми по-новому постають у сучасному світі на тлі російської військової агресії проти України. У цьому контексті важливим чинником має стати активна участь української

¹ Дзюба Іван. Дещо про культурологію в Україні. *Радіо Свобода*. Опубл. 07.03.2009. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1505807.html> (дата звернення: 26.12.2023).

культурології у вивченні культур світу з цікавими і важливими здобутками в цьому не лише для нас самих, а й для зарубіжної культурології.

В умовах повномасштабної агресії Росії проти України чимала відповідальність за зміцнення основ української державності лежить на плечах освітян вищої школи, які незалежно від трагічних обставин страшної війни, продовжують підготовку фахівців вищої кваліфікації для різних галузей нашої держави. Не виключення є Маріупольський державний університет, який не тільки зміг вистояти, а й стрімко нарощує свій освітній і науковий потенціал у м. Києві.

У складні для української вищої школи і науки часи колектив кафедри культурології Маріупольського державного університету не скорився перед труднощами; зберіг й розвинув творчі контакти культурологів з України і зарубіжжя, надав імпульсу в підготовці нових поколінь фахівців галузі трьох рівнів вищої освіти: бакалаврського, магістерського та аспірантури.

Підвищення ефективності культурного обслуговування населення України під час воєнного стану спирається на розвиток інформаційної та комунікативної функцій культури, подальшої їх трансформації в інститути соціалізації особистості; перетворенні культури в інтелектуальний простір міжособистісної комунікації. Її існування обумовлено тим, наскільки ефективно вона виконує свої соціальні функції. Над вирішенням цих завдань у сфері підготовки фахівців галузі культури і працює колектив кафедри культурології.

В листопаді 2022 р. кафедра успішно пройшла акредитацію щодо підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти ОП «Культурологія, культурне розмаїття та розвиток громади». А в грудні 2022 р. був здійснений перший випуск магістрів означеної спеціальності.

Вдосконалення навчально-виховного процесу відбулося і на інших ОП, які забезпечує кафедра культурології. У цьому сприяє активна участь викладачів і студентів у науковій діяльності, зокрема в межах комплексної наукової теми «Культурологія в системі соціально-гуманітарного знання» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ номер 0119U001316) та використовуючи можливості «Вісника МДУ. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія», який у 2021 р. включено до Переліку наукових фахових видань України з галузі культурологія, традиційної міжнародної науково-практичної конференції «Феномен культури постглобалізму», круглих столів з міжнародною участю, присвячених Міжнародному дню музеїв, Всесвітньому дню бібліотек, Всеукраїнському дню працівників культури та майстрів народного мистецтва й іншої проблематики.

На кафедрі продовжує свою плідну діяльність студентське наукове товариство «Культурологічні студії» та творче об'єднання «Студія образотворчого перформансу», до яких долучаються викладачі і студенти, стейкхолдери, журналісти, вітчизняні і зарубіжні діячі культури і мистецтва.

Важливим досягненням у науковій діяльності кафедри в царині вітчизняної та зарубіжної культурології стала підготовка та видання в 2019–2022 роках чотирьох монографій.²

² Дабло Л. Наукова спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічні виміри : монографія. Київ, 2020. 154 с.; Сабадаш Ю. С., Стахієва Н., Нікольченко Ю. М. Творча спадщина В.М. Перетца в контексті культуротворчих процесів кінця XIX–XX століття : монографія. Київ, 2022. 228 с.;

У сьогоденні увага культурології прикута до повсякденного життя людини, тих культурних форм й інститутів, в яких проходить становлення і розвиток особистості. Її універсальність і багатогранність дозволяє виявити перспективні напрями феномена культури, однієї зі складових історичного Буття. Цікавими є її дослідження в сучасній знаковій системі культури і співвідношенні риторичного дискурсу з інформаційною діяльністю та інформаційними технологіями технологіями.

Зміна статусу культури обумовлює створення нових форм інформаційної комунікації в системі «Громада-Культура» та у проєкті Департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради «Культурна деокупація Маріуполя», що реалізуються в осмисленні прогресивних підходів до культурного обслуговування соціуму в сучасних умовах.

Глобалізація усіх сфер суспільного діяльності та техногенна революція в сфері інформаційної комунікації дозволила культурі трансформуватися і орієнтуватися на активізацію культурного життя людей, які освоюють ці процеси.

Одним з факторів успішного розвитку української культурології, на наше глибоке переконання, виступає практика систематизації поточних теоретичних напрацювань. Наслідки систематизованого аналізу публікацій, оприлюднених у фахових виданнях, дозволяють представити науковому загалу найвагоміші досягнення як фундаментальних, так і прикладних – в окремих збірниках наукових праць обов'язковою є рубрика «практична культурологія» – досліджень у галузі культурології. Оскільки культурологія, забезпечуючи формування специфічного простору гуманітарного знання, об'єднує цілу низку наук, її розвиток сприяє актуалізації такої проблематики, що повністю асоціюється з гуманістикою.

Наші студіювання проблеми вимагають не тільки констатації певних теоретичних надбань на теренах культурологічного знання, а й аналізу прийняття чи відторгнення конкретних елементів наукової новизни, яка була оприлюднена тим чи іншим автором.

У попередніх розвідках автори статті змогли, по-перше, лише частково відбити дослідницькі зусилля українських культурологів у 2019–2020 роках, по-друге, важливі дослідження, анонсовані 2021 роком, переважно, вийшли друком лише протягом 2022 року, по-третє, важливо не тільки систематизувати теоретичний матеріал, який є авторським надбанням вітчизняних науковців, а й простежити як за процесом входження найпродуктивніших ідей в широкий дослідницький простір, так і побачити «прирощення» принципово нового матеріалу при написанні подальших робіт, що визначають тенденції розвитку гуманістики протягом наступних п'яти-семи років, зокрема в умовах російської військової агресії проти України.

Не претендуючи на вичерпаність представлення культурологічних досліджень 2020–2023 років, ми все ж, спираючись на засади хронологічного підходу, реконструюємо наріжні напрацювання вітчизняних науковців. Фокусуючи увагу на публікаціях 2020 року, відтворимо дослідницьку модель

Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів : кол. монографія / за заг. Ю. С. Сабадаш. Київ, 2019. 308 с.; Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики : кол. монографія / ред.-уклад. Ю. С. Сабадаш, І. В. Петрова. Київ, 2021. 432 с.

«Українських культурологічних студій», що є науковим виданням Київського національного університету імені Тараса Шевченка та публікацій культурологічного спрямування у вище згаданому фаховому «Віснику Маріупольського державного університету. Серія Філософія. Культурологія. Соціологія».

Необхідно констатувати, що означені «культурологічні студії», які вийшли друком у 2020–2023 роках, органічно поєднали кілька важливих аспектів, які відбивають загальні тенденції, властиві сучасному дослідницькому процесу, а саме: яскраво виражений інтерес до персоналізації досягнень гуманістики, переконливі наголоси на актуальних теоретичних питаннях, цілком реальні пропозиції щодо можливостей «практичної культурології».

Деталізуючи нашу тезу, звернемо увагу на статті, присвячені концептуалізації спадщини Г.-Е. Лессінга, А. Бергсона, Р.Дж. Коллінгвуда. Значний пізнавальний потенціал мають розвідки, пов'язані з відтворенням життєво-наукового шляху Георгія Челпанова (1862–1936), Вадима Іванова (1933–1991), Олександра Яценка (1929–1985), Володимира Перетця (1870–1935), Бориса Лятошинського (1895–1968), діяльність яких у різні періоди була пов'язана з київськими навчально-дослідницькими закладами; мова йде, зокрема, і про Дмитра Овсянико-Куликовського (1853–1920).

На нашу думку, вкрай важливо не тільки продовжувати реконструкцію персоналізованої історії гуманістики, а й «будування пластичних мостів» між теорією минулого й відповідною позицією сучасних науковців. Так, «Лаокоон» Лессінга мистецтвознавець Г. Миленька пропонує розглянути, враховуючи потенціал семантичного підходу.

Позитивним аспектом статті Г. Миленької є чітко проведений принцип спадкоємності, завдяки якому, з одного боку, Лессінг лише продовжує «знакове зазначення засобів виразності мистецтва», оскільки «ще до написання «Лаокоона» у працях Ж.Б. Дюбо, Г.Ф. Мейєра, М. Мендельсона, Дж. Гарріса містився семантичний аспект вивчення особливостей «витончених мистецтв», а з іншого, – «трактат Лессінга протягом більш як двохсот років залишається свого роду «провокаційним» об'єктом для теоретичних досліджень у цій площині»³.

Інтуїтивізм А. Бергсона подається через призму «першої інтерпретаційної моделі, здійсненої поза межами Франції, англійським філософом Гербертом Уілдоном Карра (1857–1931), котрий у роботі «Філософія Бергсона» (1913) запропонував «популярний виклад його ідей». О. Оніщенко – автор статті «Інтуїтивізм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів» – зазначає: «Наразі обіцянка Г.-У. Карра (популярно викласти інтуїтивізм – авт.) виявилася передчасною, оскільки «популярно» викласти «бергсонізм» не зміг ані він, ані будь-хто інший»⁴. О. Оніщенко висловлює слушну думку, згідно якої роботи А. Бергсона звернені, передусім, до професійних філософів і спроби їх інтерпретації, а – більш того – популяризації, вимагають граничної коректності.

³ Миленька Г.Д. «Лаокоон» Г.Е. Лессінга: потенціал семантичного підходу. *Українські культурологічні студії* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 1(6). С. 23.

⁴ Оніщенко О. І. Інтуїтивізм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів. *Українські культурологічні студії* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 1 (6). С. 32.

У подальшому матеріалі статті, О. Оніщенко наводить аргументи, спираючись на які, доцільно інтерпретувати концепцію А. Бергсона. Система ідей, запропонована філософом, – інтуїція і її роль в процесі художньої та наукової творчості, «вибранність – елітарність» митця, роль пам'яті та потенціал «зворотного часу» у виникненні творчого задуму, багаторівневність мистецтва, як специфічної сфери художньої діяльності, – звернена, передусім, до професіоналів: істориків науки, філософів, естетиків та мистецтвознавців. «Популяризація» чи штучне спрощення інтуїтивізму веде до деформації чи – навіть – руйнації концепції видатного європейського мислителя.

Достовірна інтерпретація інтуїтивізму А. Бергсона принципово важлива як для історії української культури, так і для її сучасної моделі. Це – на прикладі історії українського футуризму – переконливо показано в ґрунтовній монографії С. Холодинської «Михайло Семенко: культуротворчі пошуки на теренах українського футуризму» (2018). Авторка, зокрема, зазначає: «...засадами естетики раннього українського футуризму» виступали концепції Ф. Ніцше, А. Бергсона та К. Жакова»⁵. Слід визнати, що інтуїтивізм А. Бергсона продовжує впливати і на «неофутуризм» – літературно-мистецьку течію, яка достатньо відчутна в українському культурному просторі. Не можна недооцінювати і, так би мовити, присутність факторів «пам'ять» та «зворотний час» у творчості українських кінематографістів – представників естетико-художнього напрямку «поетичне кіно»: Сергія Параджанова (1924–1990), Леоніда Осики (1940–2001), Юрія Іллєнка (1936–2010).

Беззастережну підтримку й позитивну оцінку заслуговує стаття М. Тернової «Мистецтвознавча концепція Р.Дж. Коллінгвуда як об'єкт теоретичного аналізу» (2020), матеріал якої базується на монографії «Принципи мистецтва» (1938). Як відомо, це дослідження визнаного англійського історика науки, філософа-неогегельянця та естетика вийшло друком у переддень другої світової війни, пройшовши тоді, по суті, повз увагу європейської наукової спільноти.

Фактично, більш-менш предметно робота Робіна Джорджа Коллінгвуда (1889–1943) почала обговорюватися приблизно на межі 80–90-их років минулого століття. Введення в широкий теоретичний ужиток цього дослідження на українських теренах значно розширює уявлення про стан естетико-мистецтвознавчого знання в умовах першої половини ХХ століття.

На нашу думку, особливу цінність сьогодні має – запропонована Коллінгвудом саме як істориком науки – корекція тих перекладів спадщини давньогрецьких філософів, зокрема, Сократа, Платона та Арістотеля, якими європейська гуманістика користувалася на межі ХІХ–ХХ століття. Окрім цього, самоцінне значення має аналіз англійським науковцем європейського авангардистського руху, який – згодом – виявився предтечею «постмодернізму».

М. Тернова не зупинилася на одній статті, присвяченій спадщині Р.Дж. Коллінгвуда, а продовжила її аналіз статтею «Театр у видовій структурі мистецтва: досвід Р.Дж. Коллінгвуда» (2021). Оприлюднена у «Науковому віснику»

⁵ Холодинська С. М. Михайло Семенко: культуротворчі пошуки на теренах українського футуризму : монографія. Київ, 2018. С. 12.

Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого – фаховому збірнику наукових праць з мистецтвознавства, що постійно друкує рубрику «Культурологія», стаття М. Тернової підтвердила значущість міжнаукового підходу (культурологія, театрознавство, психологія) в процесі реконструкції конкретних надбань в логіці становлення історії як художньої культури, так і мистецтва (представлення творчого досвіду Піндара, середньовічної моделі *strit-artu*, новацій театру Карло Гольдоні та Дуна Руперта)

Доцільно констатувати, що від 2020-го року концептуалізація коллінгвудівських ідей саме в культурологічному контексті та їх залучення до українського дослідницького простору відбулися в дослідженнях Л. Бабушки, Т. Кривошеї, О. Оніщенко.

Повертаючись до розгляду статей історико-філософського та історико-культурологічного спрямування, оприлюднених на сторінках «Українських культурологічних студій» у 2020 році, які хоча і носять академічний характер, проте важливі і в іншому аспекті, а саме: матеріал, яким оперують автори, спрямований у сучасний теоретичний простір, допомагаючи виявити дію принципу спадкоємності, що, спираючись на традиції, відкриває шлях новаторству. Природно, що новаторство не тільки віддаляє нас від традицій, але здатне їх (традиції – авт.) деформувати чи взагалі руйнувати. Однак, принцип спадкоємності, виконуючи роль пластичного мосту, «вирівнює» суперечливість конкретних історико-культурних процесів.

Окремі публікації 2020 року, які ми виокремлюємо в тогорічних «Українських культурологічних студіях», безперечно, важливі і щодо представлення таких ідей, які мають принципову наукову новизну і повинні, як ми зазначали раніше, транспортуватися в перманентну дослідницьку роботу.

У науковій розвідці Ю. Сабадаш «Проблемний простір української культурології: досвід 2019–2021 років» (Sabadash, Y. (2022). Problem space of Ukrainian cultural studies: 2019–2021 experience // *Culture and Arts in the Modern World*, (23), 75–84. URL:<https://doi.org/10.31866/2410-1915.23.2022.260966>) високу оцінку отримала стаття О. Шинкаренка «Етичні експлікації «візуального повороту» у сучасній культурі», завдяки якій значно актуалізувався інтерес до «метафори» (означник О. Шинкаренко – авт.) поворот. Підкреслений факт – ми спробуємо це проілюструвати – мав значне дослідницьке продовження.

Оцінка виявилася об'єктивною, оскільки протягом 2020–2023 років, частково завдяки входженню в теоретичний ужиток розробок нідерландського культуролога Сьєрда ван Туїнена. Серед його напрацювань наголосимо на «Космічному реміснику: віртуозність маньєристів і сучасні ремесла» (2017), що набув помітної популярності в окреслений нами часовий відрізок, а частково завдяки очевидному сьогодні розгалуженню інтересів культурологів: проблема «поворотів» – антропологічного, культурного, іконічного, візуального – та низка питань історико-культурологічного спрямування, пов'язаних з «ремеслом» актуалізувалися досить виразно.

Підтвердженням нашої тези може бути стаття О. Оніщенко «Ремесло» як чинник художньої творчості: інтерпретаційні пошуки мета модерністів» (2023), на сторінках якої авторка посилається на наступне висловлення С. ван

Туїнена: «Космічний ремісник не протиставляє мистецтво життю: він – герой сучасної DIY культури. Це революційний в'язальник, розуміючий під навичками та технікою нічим не обмежені дії, що ведуть до руху матерії...»⁶.

О. Оніщенко, відштовхуючись від цитати Туїнена, реанімує як історію ремесла, яке відіграло помітну позитивну роль у давньогрецькій культурі, так і його (ремесла – авт.) культуротворчий потенціал, виявлений в умовах розквіту маньєризму в період між 1520–1590 роками.

Маньєризм – від італ. *manierismo* (*manera*) – манера, прийом, образ дії: художня течія, представники якої формально наслідували Ренесанс, проте позбавили свої твори тієї тілесності та духовності, якою він володів⁷. Реконструкція історії «ремесла» спонукала О. Оніщенко особливу увагу приділити Франсіско де Олланду (1517–1585) – нідерландсько-португальському художнику-мініатюристу, архітектору, антиквару, теоретику мистецтва, котрий у трактаті «*Tractato de Psntura Antigua*» (1547–1549), який писався в період розквіту маньєризму, аргументував необхідність чіткого розділення ремесла та мистецтва.

Аналіз як точки зору С. ван Туїнена, так і тих митців-метамодерністів, котрі закликають культивувати такі народні промисли як гончарство, різьбярство, килимарство, показує не розуміння ними тих процесів, які в сучасних умовах діють у професійному мистецтві. Намагання довести тотожність між «професійним – народним – самодіяльним» мистецтвом чи віднайти завдяки діям «космічного ремісника» паритет між означеними типами художньої діяльності може лише зруйнувати їх самобутність, стимулюючи занепад кожного з типів⁸.

Наразі, той інтерес, який викликають і розвідки С. ван Туїнена, і стаття О. Оніщенко повинні повернути у простір широкого обговорення, дискусій та порівняльного аналізу типів художньої діяльності питання «ремесла – ремісництва», творчих можливостей «ремісника» в добу мета модернізму. Суть дискусій повинна торкнутися і сучасного аспекту: чи усі нові мистецько-видовищні форми можна вважати професійним мистецтвом?

Проблемні аспекти, означені нами у зв'язку із спробами осучаснення європейськими культурологами і ремесла, і ремісника, виглядають вкрай штучними й несумісними з реальністю на тлі матеріалу, який представлений у статті А. Тормахової «Медіа-технології та *science art* у контексті сучасних мистецьких практик» (2020).

Спираючись на значний фактологічний матеріал, який відбиває своєрідність естетико-художніх експериментів окремих мистецьких напрямів, А. Тормахова зазначає: «Медіа в просторі культури ХХІ століття постає невід'ємним компонентом мистецьких практик. Наразі відбувається формування нового

⁶ Туїнен С. ван. Космический ремесленник: виртуозность маньеристов и современные ремёсла. *Метамодернизм. Историчность, Аффект и Глубина после постмодернизма* / Р. ван ден Аккер. Москва, 2020. С. 184.

⁷ Маньєризм. *Leksika*. URL: <https://leksika.com.ua/13551123/ure/verizm> (дата звернення: 08.11.2024).

⁸ Туїнен С. ван. Космический ремесленник: виртуозность маньеристов и современные ремёсла. *Метамодернизм. Историчность, Аффект и Глубина после постмодернизма* / Р. ван ден Аккер. Москва, 2020. С. 181–210.

напрямку – science art, який поєднує мистецтво, техніку та науковий розвиток. Проявами даної тенденції стає поява програмного забезпечення та устаткування, що дозволяє «воскресити» зірок минулого, спростити процес музичного творення та виконавства».

Нам видається, що найбільш значущим у вкрай важливій розвідці А. Тормахової є фактор застереження, адже – ми повністю поділяємо її думку – «здатність створювати ідеальних віртуальних виконавців поступово знецінює професійні якості обдарованих живих музикантів, можливості яких обмежені, на відміну від вокалоїда»⁹. Принагідно наголосимо, що термін «вокалоїд», хоча і повільно, все ж входить у мистецтвознавчий простір, що, на нашу думку, є вкрай важливим, оскільки дозволяє відокремити реального митця, котрий власними здібностями створює художній «подразник», від витвору, породженого «science art».

«Фактор застереження», який слід використовувати стосовно цілої низки експериментів, які, так би мовити, руйнують дозволену межу експериментаторства, набуває все більшої і більшої актуальності, коли науковці змушені оперувати поняттям «вокалоїд» та розмірковувати про доцільність «воскресіння з мертвих» колишніх зірок. Вчергове підкреслимо, що захист професійного мистецтва, принаймні, в теоретичному аспекті, стає вкрай важливим, демонструючи, водночас, особливі завдання, що постають не лише перед культурологічним, а й морально-етичним знанням.

Завершуючи представлення першого блоку питань, яке (представлення – авт.), з одного боку, розширює й поглиблює вже анонсовані ідеї, а з іншого, – виявляє приклади впливу публікацій 2019–2020 років на діючий дослідницький простір: «поточним» ми вважаємо 2023 рік. Конкретними зразками опрацювання культурологічної проблематики ми спробуємо підтвердити як доцільність систематизації науково-теоретичних пошуків на теренах культурології, так і виявлення «проблемних» місць в наріжних тенденціях, які постулює не лише українська культурологія, а й гуманістика, загалом.

На наше глибоке переконання, між першим і другим, – він торкнеться «метамодернізму» – блоками питань, доцільно розглянути статтю К. Станіславської «Видовищні форми у сучасній культурі» (2021), на сторінках якої аргументується ідея «тілесного» повороту. На думку авторки статті, «тілесний поворот спричинений антропологічною парадигмою ХХ століття, що передбачала необхідність визначення і врахування тілесності людини поряд з поняттями психіки, свідомості, уяви та пам'яті»¹⁰.

Через рік після оприлюднення статті К. Станіславської, друком вийшла стаття Д. Шестакової «Феномен тілесності у європейській драматургії кінця ХІХ–початку ХХ століття (На матеріалі творчості Лесі Українки та Антона Чехова)» (2022). Концептуальним стрижнем цього дослідження є пропозиція

⁹ Тормахова А.М. Медіа-технології та science art у контексті сучасних культурно-мистецьких практик. *Українські культурологічні студії* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 1. С. 98–101.

¹⁰ Станіславська К. І. Видовищні форми у сучасній культурі. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого* : зб. наук. пр. 2021. Вип. 29. С. 87.

авторки користуватися «тілесно-міметичним методом», започаткованим у 2011 році Ф. Штейнбуком¹¹. Як зазначає Д. Шестакова, «...йдеться про те, що центральною постаттю у процесі мімезису є людина та її тілесність як спосіб існування та функціонування людини у матеріальній та духовній сферах»¹².

Д. Шестакова, приєднуючись до точки зору Ф. Штейнбука, продовжує розвивати нову інтерпретацію «мімезису», згідно якій ця структура не стільки сприяє наслідуванню в мистецтві навколишньої дійсності (традиційний підхід до можливостей «мімезису» – авт.), скільки використовує його як «наслідування природі через різноманітні вияви саме тілесності – голосу, рухів тіла тощо, у намаганні представити світ, що чуттєво сприймається завдяки тілесному досвіду»¹³. На нашу думку, інтерпретація «мімезису» – структурного елементу художнього твору (у такому тлумаченні він присутній в наукових розвідках Д. Кучерюка, І. Покулітої, М. Тернової, Ю. Юхимик, О. Щербань) – за допомогою «тілесності» є виявленням нового аспекту традиційного поняття, що потребує подальшого опрацювання в культурологічному, а не тільки в естетико-мистецтвознавчому аспектах.

Актуалізацію теоретичного інтересу до досить широкого кола питань – безпосередньо чи опосередковано – дотичних до феномену «тілесність», К. Станіславська пов'язує з пануванням «культури симулякрів (підробок, копій, імітацій, фейків)». Саме «культура симулякрів» примушує людину знайти стабільні фактори задля самоідентифікації, яка повинна починатися від «усвідомлення себе як носія фізичного тіла – реального, справжнього, «мого»¹⁴.

Оскільки у розмислах К. Станіславської доволі чітко реконструйований понятійний рух доби постмодернізму, а саме: «культура – симулякр – тілесність», її позиція виглядає доволі переконливою. Така «переконливість» підкріплюється цілком слушним окресленням витокових процесів, які «готували» культуру симулякру. Відштовхуючись від поняття «видовищецентризм», яке поступово починає входити у більш-менш широкий обіг, науковці, котрі працюють на перехресті «культурологія – мистецтвознавство», повертаються до роботи нідерландця Йогана Гейзінги (1872–1945) «Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури» (1938).

Окрім реанімації дослідження Й. Гейзінги, яке на українських теренах було доволі популярним у середині 90-х років минулого століття, К. Станіславська згадує філософсько-політичний трактат «Суспільство спектаклю» (1967), автором якого був Гі Дебор (1931–1994) – французький письменник, літературознавець та активний громадсько-політичний діяч, світогляд котрого формувалася на перетині кількох філософських напрямів.

¹¹ Штейнбук Ф. М. Тілесно-міметичний метод аналізу текстових стратегій модерністського дискурсу (На прикладі творчості Г. Косинки). *Слово і Час*. 2011. № 3. С. 79–87.

¹² Шестакова Д. В. Феномен тілесності у європейській драматургії кінця XIX–початку XX століття (На матеріалі творчості Лесі Українки та Антона Чехова). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого*. 2022. Вип. 31. С. 38.

¹³ Там само. С. 38.

¹⁴ Станіславська К. І. Видовищні форми у сучасній культурі... С. 87.

«Суспільство спектаклю» – це своєрідна пересторога «суспільству», яке від середини ХХ століття, на думку Дебора, стає заручником засобів масової комунікації, що знищують реальність, підміняючи її ілюзорним, штучним світом. У 1994 році Гі Дебор покінчив життя самогубством. Серед версій, які розглядалися як причина такого кроку, висувалася і така: відомий французький інтелектуал «зламався» під тиском «спектаклю», який відбувався в Європі в останні два – три десятиліття минулого століття.

Серед тих, кого К. Станіславська залучає до очільників популяризації мистецьких видовищних форм у сучасній культурі і Мікель Дюфренн, (1910–1995), монографія котрого «Феноменологія естетичного досвіду» (1953) до сьогодні високо оцінюється на теренах феноменологічної естетики.

Як зазначає Л. Левчук, яка наприкінці 90-х років минулого століття аналізувала спадщину французького філософа, серед дослідницьких прийомів, що послідовно користувався М. Дюфренн, найбільш виразно був опрацьований «прийом протиставлення: наука – мистецтво, розум – інтуїція, знання – почуття, «штучне» – «природне»¹⁵. Маючи соціально зорієнтовану теоретичну позицію, М. Дюфренн на перші рівні висував культуру та культурну революцію, яка, на його думку, передуює революції політичній: «Ототожнюючи мистецтво, політику, гру й життя, Дюфренн поєднує «політичну естетику» з «естетичною політикою», тобто обстоює артизацію (від art – мистецтво) дійсності»¹⁶.

К. Станіславська не тільки має рацію, коли прогностичні дослідження фахівців 30–70-х років минулого століття – як позитивний теоретичний досвід – включає в контекст демонстрації сучасного стану окремих творчо-пошукових зрізів культури. а й показує, чим ці «прогностичні дослідження» завершуються в умовах становлення метамодернізму: «...артизація передбачає перетворення життєвих подій, явищ, феноменів на видовищні форми, перетворення самого життя на «вічне свято» шляхом свідомого наповнення його елементами карнавалізації й ідеалізації»¹⁷.

Як ми констатували, змістом цього підрозділу є аналіз двох теоретичних блоків, де зміст першого базується на тематичній систематизації статей, що вийшли друком протягом 2020–2023 років, та виявляє їх вплив на подальші пошуки науковців у, так би мовити, запропонованому напрямі. Що ж стосується другого блоку, то він повинен представити наукові розвідки на теренах «метамодернізму», атрибутуючи його як процес вироблення нових естетико-художніх чинників у сучасному літературно-мистецькому процесі.

Продовжуючи розгляд визначальних напрямків розвитку вітчизняної культурології у 2020–2023 роках констатуємо, що у просторі української гуманістики вже протягом означеного періоду доволі чітко окреслилися ті тенденції розкриття специфіки «метамодернізму», які цікавлять конкретних авторів. Цикл статей О. Оніщенко – «Метамодернізм: теоретична реальність чи «Фігура Філософії?»» (2021), «Від «пост» до «мета» модернізму» процес культуротворчих

¹⁵ Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття : навч. посібник. Київ, 1997. С.101.

¹⁶ Там само. С. 104.

¹⁷ Станіславська К. І. Видовищні форми у сучасній культурі. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого*. 2021. Вип. 29. С. 85.

пошуків» (2021), «Видова специфіка мистецтва доби метамодернізму: особливості трансформаційних процесів» (2023), «Постіронія» як структурний елемент комічного: метамодерністська модель» (2023), показує, по-перше, її направленість на використання міжнаукового підходу (культурологія, естетика, мистецтвознавство), а по-друге, проблемну точність статей, які підкреслюють присутність в її розробках літературно-мистецької орієнтації «постмодерністів – пост+постмодерністів» у русі окремих з них до метамодернізму.

У контексті означеного, доцільно наголосити на двох публікаціях 2021 року. Мається на увазі дослідження І. Петрової «Метамодернізм як теоретичний дискурс та культурно-мистецька практика», на сторінках якого зафіксовано кілька важливих моментів. Їх значущість підкріплюється тим, що І. Петрова протягом певного часу працює саме над культурологічним аспектом метамодернізму, об'єднуючи теоретичні проблеми з практикою європейського культуротворення.

Серед відзначених нами «важливих моментів» наголосимо на наступному:

а) детальна реконструкція як термінологічно-теоретичних пошуків, так і прикладів практичного втілення засад літературно-мистецьких новацій метамодерністів;

б) самоцінність узагальнення та систематизації прізвищ українських культурологів, для яких «метамодернізм» є основним дослідницьким простором (Т. Лютий, В. Мірошніченко, О. Стрельников, А. Тормахова);

в) важливість фіксації «усвідомлення безсилля й вичерпаності того потенціалу, на якому ґрунтувалася аксіологічна система модерну та постмодерну»¹⁸.

Окрім означеного, І. Петрова, долучаючись до авторської позиції S. Abramsona, яку він поступово аргументував протягом 2015–2020 років, вважає доцільним включити в дослідницький простір української гуманістики, запропоновані ним, принципи метамодернізму, а саме: «...синкретичність, діалогічність, парадоксальність, порівняння, дистанційний колапс, множинна суб'єктність, колаборація, симуляція та генеративна неоднозначність, оптимістичність, міждисциплінарність, реконструкція, ефективність та вплив, відсутність перешкод і меж між реальними та абстрактними структурами, гнучка інтертекстуальність»¹⁹.

Сьогодні, коли пишеться цей підрозділ, – йдеться про початок 2023 року – видається виправданим детальне представлення принципів мета модернізму, які доцільно кваліфікувати як «модель S. Abramsona». Виправданим, на нашу думку, є достатньо повне представлення І. Петровою тих коментарів, які серед наукової спільноти викликали розмисли S. Abramsona²⁰. Дослідницька робота такого плану вкрай важлива в умовах періоду «осциляції» (коливання або розгойдування), який переживає метамодернізм: маючи певну сукупність теоретичних засад та творчо-пошукові досягнення на теренах літературно-

¹⁸ Abramson S. What Is Metamodernism? *HuffPost*: website. Publ. 05.01.2017, Udate 09.01.2017. URL: https://www.huffpost.com/entry/what-is-metamodernism_b_586e7075e4b0a5e600a788cd (accessed: 21.01.2025).

¹⁹ Ibid.

²⁰ Петрова І. В. Метамодернізм як теоретичний дискурс та культурно-мистецька практика. *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики* : кол. монографія. Київ, 2021. С. 56–64.

мистецьких практик, він все ж знаходиться у стані становлення, лише поступово наближуючись до стабільності в процесі естетико-художніх трансформацій модернізму, підвалини якого закладалися від межі XIX–XX століття.

Нашу тезу щодо «осциляційного етапу» у розвитку метамодернізму, підтверджують і «принципи», що аргументував S. Abramson. Не долучаючись до дискусії з цього приводу, яка наведена у науковій розвідці І. Петрової, стисло висловимо власну точку зору. Так, діалогічність, порівняння та міждисциплінарність, вже протягом, принаймні, двох десятиліть розглядаються як наріжні чинники культурологічного аналізу, що застосовуються в процесі розгляду будь-якого специфічного прояву модернізму. Реконструкція, яку S. Abramson кваліфікує як самостійний принцип, введена в теоретичний ужиток ще за часів становлення футуризму та конструктивізму. В якості поняття, а не принципу, реконструкція виконувала роль проміжного стану між «деструкцією – конструкцією»²¹. Синкретичність своїми витокami сягає теоретично розгалуженої як на початку XX століття, так і сьогодні проблеми синтезу мистецтв, опрацьованою С. Малларме, Р. Гіллем, О. Скрябіним, В. Кандинським, М. Семенком та ін.

Зрозуміло, що метамодернізм, як черговий етап у розвитку модернізму, який в різних модифікаціях присутній в культурному просторі біля 150-ти років, має право користуватися усіма попередніми напрацюваннями. Водночас, науково-теоретична коректність вимагає чітких наголосів, зокрема, стосовно того, якій сфері гуманітарного знання належать ті чи інші поняття, а не переносити їх – в якості «принципів» – у площину нових експериментів.

Репрезентуючи «культурно-мистецькі практики» метамодерністів, І. Петрова не лише вводить в ужиток нові зразки творчості європейських метамодерністів, а й фокусує увагу на спробах теоретичного осмислення феномену «мистець» в умовах найновіших орієнтацій культури. І. Петрова фокусує увагу на двох, на наш погляд, принципово важливих тезах, які аргументуються в дослідженнях В. Мірошніченко та Є. Молодцова, а саме:

– «...концептуальним або дискурсивним доповненням мета модернізму має стати інтерпеляція (ідентифікація з якоюсь ідеєю чи особистістю – авт.), що є для осциляції методом / умовою / середовищем»²². Інтерпретаційне сприймання І. Петровою спирається на переконання В. Мірошніченко, що «позиції інтерпеляції та осциляції в контексті метамодернізму не є сталими: інтерпеляція – рушійна сила осциляції, осциляція – динаміка інтерпеляції»²³;

– визнаючи творчо-спонукальну роль «осциляції – інтерпеляції», метамодерністи все ж наполягають на тому, що митця слід сприймати «як цілісну особистість, яка обрала свій власний шлях, не намагаючись зруйнувати усталений порядок, але й необмежену певними шаблонами й стереотипами»²⁴.

²¹ Abramson S. What Is Metamodernism? ...

²² Петрова І. В. Метамодернізм як теоретичний дискурс та культурно-мистецька практика. *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики* : кол. монографія. Київ, 2021. С. 70.

²³ Мірошніченко В. Метамодернізм, осциляція, інтерпеляція. *Культура України*. 2017. Вип. 55. С. 114.

²⁴ Молодцов Е. От иронии к искренности или от постмодернизма к метамодернизму. URL: <https://emolodtsov.com/metamodern> (дата звернення 23.08.2023).

Оскільки І. Петрова не коментує другу тезу, підкреслену нами, зазначимо, що, на нашу думку, коректнішим було б представити митця як «індивідуалізовану особистість», оскільки процес становлення мета модернізму ще не дозволяє окреслити кінцевий статус митця доби мета модернізму. Це здатний виявити більш тривалий час творчості, ніж той, яким ми можемо оперувати в 2023 році.

На наше глибоке переконання, у контекст творчо-пошукових проблем мета модернізму органічно вписується і наша наукова розвідка «Італійська модель пост+постмодернізму (на прикладі творчості Джорджо Фалетті)» (2021). Важливість цього дослідження полягає в тому, що нами чітко окреслений «пластичний міст» між постмодернізмом та метамодернізмом, а саме: пост+постмодернізм.

Обираючи предметом аналізу спадщину Дж. Фалетті, ми намагалися показати як предтечу постмодернізму в різних видах мистецтва (Дж. де Кіріко, К. Карра, Дж. Северіні), так і митців-постмодерністів (І. Кальвіно, У. Еко, Дж. Торнаторе), котрі своїми непересічними творами «допомогли» Дж. Фалетті розпочати рух до метамодернізму завдяки опануванню засадами пост+постмодернізму.

Підсумовуючи наші розмисли щодо творчості Дж. Фалетті, на загал, і роману «Я вбиваю», зокрема, ми зазначили, що «формально він написаний в добу «постмодернізму», проте окремі засоби естетико-художньої виразності дають підстави розглядати його на межі «пост+постмодернізму» та «метамодернізму»²⁵. Наша позиція спирається на присутність як у романі «Я вбиваю», так і в наступних творах письменника – «Намальована смерть» (2004), «Убивча тінь» (2006), «Я – Господь Бог» (2009) – тих творчо-пошукових прийомів, які характерні для «метапрози», започаткованої Тоні Моррісон (1931–2019) – афроамериканської письменниці, лауреата Нобелівської премії з літератури (1993), котра стояла у витоків літературного метамодернізму, експериментуючи з такими прийомами – історіопластичність, іронія, що починає набувати ознак постіронії, глибинність, подорож часовим простором, використання «примар» як «рушіїв» сюжету, знищення меж «живі – мертві», гіперчуттєвість, – які сукупно і дозволили оперувати поняттям «метапроза».

Представляючи найбільш проблемні, на наш погляд, напрацювання на теренах сучасної культурології, не можна оминати увагою низку колективних та одноосібних монографій:

- «Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів»²⁶;
- «Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики»²⁷;
- «Сабадаш Ю., Стахієва Н., Нікольченко Ю. Творча спадщина В.М. Перетца в контексті культуротворчих процесів кінця ХІХ–початку ХХ століття»²⁸;

²⁵ Сабадаш Ю. С. Італійська модель пост+постмодернізму (на прикладі творчості Джорджо Фалетті). *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики* : кол. монографія. Київ, 2021. С.261.

²⁶ Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів : кол. монографія. Київ, 2019. 308 с.

²⁷ Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики : кол. монографія / ред.-уклад. Ю. С. Сабадаш, І. В. Петрова. Київ, 2021. 432 с.

²⁸ Сабадаш Ю. С., Стахієва Н., Нікольченко Ю. М. Творча спадщина В.М. Перетца в контексті культуротворчих процесів кінця ХІХ–ХХ століття : монографія. Київ, 2022. 228 с.

– «Дабло Л.Г. Наукова спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічні виміри»²⁹.

Слід зупинитися на колективній монографії «Культура в контексті практичних форм буття людини: монографія / Бровко М.М., Андрущенко Т.І., Андрущенко Т.В., Бабушка, Л.Д., Бондарчук В.О. та ін. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2022. 396 с. Відповідальним редактором монографії виступив доктор філософських наук, професор М. Бровко, котрий від початку ХХІ століття активно включений у розробку культурологічної проблематики. В означеній колективній монографії саме він окреслив як методологічні проблеми сучасної культурології, так і когнітивні форми освоєння світу, до яких дотична культурологія.

Окрім М. Бровка, до колективу авторів долучена низка українських культурологів, позиція котрих вкрай важлива задля розуміння спрямованості дослідницького процесу на теренах культурологічного знання: П. Герчанівська «Історико-культурна ідентичність: культурологічний аспект», Л. Бабушка «Перформативність та інсценування повсякденності: культурологічний підхід», А. Морозов «Тоталітаризм і західна культура», В. Федь «Культуротворче буття людини як наукова проблема», В. Драпогуз «Історична пам'ять: на перехресті культур і традицій».

Необхідно підкреслити, що доволі широке представлення в авторському колективі мистецтвознавців – А. Ареф'єва, А. Скорик, В. Степурко, І. Легенький – і ті питання, які підняті в їх наукових розвідках, з'єднують теоретико-практичні підходи, утверджуючи різні види мистецтва як потужні чинники сучасної художньої культури.

У монографії «Культура в контексті практичних форм буття людини» привертає увагу і ХVІІ розділ: «Посткультура в умовах технологізації суспільства», авторами якого виступили Ф. Власенко та Є. Левченко. Низка тенденцій, на яких наголошують автори, суголосні із матеріалом статей, що вже представлені нами, а це, зрозуміло, помітніше актуалізує окремі питання.

На наше глибоке переконання, автори мають рацію, коли, відштовхуючись від проблеми «людина – техніка», приділяють увагу як визначенню, так і поясненню «посткультури». Це поняття все частіше використовується українськими науковцями і його авторські інтерпретації, так би мовити, на часі. Згідно позиції Ф. Власенка та Є. Левченюка, пост культура «...є імітацією культури, своєрідним продовженням останньої, маскуєчись під неї і поступово витісняючи її з розвитку сучасної цивілізації»³⁰.

Означена теза, по суті, нівелюється наступною, де автори порівнюють посткультуру з «мильною бульбашкою», яка має оболонку, а всередині – порожнечу: «Разом з тим, посткультура – це синтез безлічі віртуальних можливостей, які, з однієї сторони, є відмовою від попередніх естетичних взірців, а з іншої –

²⁹ Дабло Л. Наукова спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічні виміри : монографія. Київ, 2020. 154 с.

³⁰ Власенко Ф. П., Левченко Є. В. Посткультура в умовах технологізації суспільства. *Культура в контексті практичних форм буття людини* : кол. монографія. Ніжин, 2022. С. 292.

постають проривом нового естетичного відчуття талановитих митців в арт-практиках, масовій культурі, відео кліпах, кінофільмах тощо»³¹.

Окрім атрибутації «посткультури», автори означеного розділу розглядають інтернет як «засіб трансформації аксіологічних систем» та підґрунтя «інтернет-культури». Ця модель культури поступово здатна розчинити гуманізм – морально-етичний регулятор суспільного життя й поведінки людини від часів Ренесансу – в перехресті миттєвих, неперевічених вражень й переживань, які виникають під впливом інтернет-інформації, що на швидкоруч наповнена «фейковими подіями».

Беззастережно важливо, що Ф. Власенко і Є. Левченко торкнулися зворотного боку «антропологічного повороту», коли починає функціонувати «постлюдина», яка «поступово перетворюється із суб'єкта дії, забуваючи значення таких слів як любов, страх, надія, віра на об'єкт техносфери. Це не констатація факту, а застереження соціуму від здійснення такого сценарію, як «апокаліпсис» культури і людства». Подібне застереження базується на «характеристиках» пост культури, яка в умовах переходу чи відмови від сучасної культури демонструє «фрагментарність, відсутність чіткої ціннісної ієрархії, деконструктивізм, кризу креативності, тотальне проникнення в культуру ЗМІ, комп'ютерних технологій тощо»³².

В означеному контексті Ф. Власенко і Є. Левченко особливу увагу зосереджують на течії «трансгуманізму», прибічники якої і прогнозують появу «постлюдини». Критики ідей такого ґатунку – серед них і відомий американський політолог Ф. Фукуяма – застерігають людство, суцільна технізація якого може привести до гуманітарної катастрофи.

Принагідно звернемо увагу на занадто активне жонглювання приставкою «пост»: «пост – антропологія», «пост – людина», «пост – культура», «пост – сучасність». Це створює атмосферу помітною безвідповідальності перед людиною, котра намагається жити і творити в умовах сьогодення, з повагою ставлячись як до витоків цивілізації, так і до її сучасного стану. На нашу думку, вживанню приставки «пост» повинно передувати усвідомлення її значення, а саме: «пост» – від франц. *poste* – анти – слово-символ, значення якого розкривається через переживання, а не розмисли. Окремі словники вважають, що це означення «ворога»³³. Зрозуміло, що йдеться про метафоричне окреслення «пост», однак у цьому випадку – слід це визнати – метафора досить влучна.

Систематизуючи публікації, які оприлюднені на сторінках видань, спрямованих на професійне осмислення культурологічної проблематики, не треба оминати увагою і такі видання як, наприклад, академічний науково-теоретичний журнал відкритого доступу «Слово і Час». Слід констатувати, що, не дивлячись на переважання літературознавчої орієнтації, окремі публікації демонструють міжнауковий, а саме – літературознавчо – культурологічний підхід.

³¹ Там само. С. 292.

³² Власенко Ф. П., Левченко Є. В. Посткультура в умовах технологізації суспільства. *Культура в контексті практичних форм буття людини* : кол. монографія. Ніжин, 2022. С. 292.

³³ Пост. URL: <https://iphras.ru> > elib > Est 2_8 @ <https://studfile.net> > preview > page 7 (дата звернення: 08.12.2024).

Йдеться про: а) низку матеріалів, присвячених дискусійним моментам у спадщині І. Франка (2021); б) про статті, оприлюднені протягом 2022 року – «Художня інтерпретація жанру містерії у п'єсі Олександра Ірванця «Електричка на Великдень» (О. Ніколаєвої) та «Агапій Шамрай у пошуках синтетичної теорії літератури: 1920-ті роки» (Г. Бабак).

Як відомо, поняття «містерія» активно обговорюється від часів становлення авангардизму, а детально реконструкція певних історико-культурних етапів помітно актуалізує дослідницькі можливості персоналізованого підходу. Відтак, теоретичні зрізи обох статей, маючи безпосереднє відношення до культурологічного знання, повинні враховуватися культурологами особливо тоді, коли мова йде про систематизацію теоретичних напрацювань.

У заключній частині цього підрозділу ми спробуємо стисло проаналізувати наукову продукцію Інституту культурології НАМ України – інституту, який є, так би мовити, профільним на теренах культурологічного знання. Період, яким обмежений матеріал, що розглядається у цьому підрозділі нашого дослідження, був досить продуктивним, адже друком вийшли монографії О. Берегової, Т. Кохана, О. Оніщенко, В. Скуратівського, Г. Чміль, І. Юдікіна-Ріпуна, колективна монографія «Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація», в реалізації якої задіяні науковці інституту культурології.

Окрім означеного, на базі інституту проведена Міжнародна науково-теоретична конференція та круглий стіл «Суб'єкт. Пам'ять. Символічне» (Київ, травень 2020 р.), за підсумками яких виданий збірник наукових статей та тез. Колектив інституту – відповідно до плану – видавав «Культурологічну думку»: фаховий, рецензований збірник наукових праць відкритого доступу.

Специфіка цього збірника визначається органічним поєднанням дослідницького матеріалу культурології та мистецтвознавства, теоретичних проблем української культури в контексті світової, наявністю таких рубрик як «музеєзнавство», «пам'яткознавство» та «прикладна культурологія і культурні практики», що – сукупно – дозволяє достатньо повно відтворити процес сучасного культуротворення.

Так, на особливу увагу заслуговує стаття О. Олійник «Діалог культур: теоретико-практичні особливості культурного виробництва» (2022), на сторінках якої успішно реанімована проблема «діалогу культур», що, здавалося б, доволі давно осмислена та концептуалізована. Однак, О. Олійник аргументує новий аспект, так би мовити, традиційної для культурології проблеми, зміщуючи «фокус уваги на економічний потенціал культурного продукту в підтримці й здійсненні «культурного діалогу», або того, що розуміється під цим визначенням з урахуванням економічної і геополітичної специфіки українського економічного, суспільного й культурного простору»³⁴.

Аспект проблеми «діалогу культур», висвітлений О. Олійник, підкріплюється цілком слушним зауваженням авторки, що «в гуманітарному полі існує – якщо не сказати переважає – переконання про домінування «ідеології споживання» в

³⁴ Олійник О. С. Діалог культур: теоретико-практичні особливості культурного виробництва. *Культурологічна думка* : зб. наук. пр. 2022. № 21. С. 25.

сучасному суспільстві, що висновується в кризі сучасної культури через матеріальну домініантність»³⁵. Залучаючи до аналізу означеної проблеми напрацювання О. Гриценка І. Громяка, Є. Кальницького, Є. Кошелева, у статті О. Олійник, хоча і ескізно, але все ж цілком справедливо, відтворено тенденцію трансформації проблеми «діалогу культур» у бік таких питань як «креативні індустрії», «фінансово-матеріальний аспект мистецтва», «споживча криза», яку (тенденцію – авт.) – найближчим часом доведеться оцінювати українським культурологам.

Окрім статті О. Олійник зацікавлене ставлення фахівців викликає наукова розвідка Н. Павліченко «Еволюція професії митця як важливий фактор розвитку художнього ринку (від Античності до Ренесансу)» (2022). Історико-культурологічна спрямованість матеріалу статті Н. Павліченко, актуалізована на реконструкцію становлення художнього ринку, що, так би мовити долаючи століття, трансформувався у феномен виробництва.

На нашу думку, слід погодитися з Н. Павліченко, котра підкреслює, що сьогодні «чергові цінові рекорди, сплачені за твори мистецтва на аукціонах чи у сфері приватних продажів, давно подолали позначку в сотні мільйонів доларів, але це вже нікого не дивує. По суті ці цифри є матеріальним втіленням символічної цінності, яка наразі надається мистецтву в межах європейської цивілізації»³⁶.

Відтак, треба розуміти, що широке коло питань, пов'язаних з ринком у його історичних та сучасних вимірах, виробництвом, економічною діяльністю саме художнього ринку та економічним статусом митця не тільки починають, а вже стали предметом культурологічного знання.

Серед одноосібних монографій, які протягом 2020–2023 років вийшли друком під егідою «Інституту культурології», виокремимо ґрунтовне дослідження О. Оніщенко «Культурологічні виміри інтелектуальної прози: від художньої творчості до «ігор розуму» (2021), яке дозволяє зацентрувати деякі питання, зачеплені у цьому підрозділі.

Перш, ніж зосередити увагу на конкретних тезах, аргументованих в монографії О. Оніщенко, слід визнати, що авторка доволі серйозно підійшла до окреслення формально-логічної структури «культурні виміри», щільно зв'язавши її з процесом формування «інтелектуальної прози», у витоків якої стояла ідея «інтелектуального роману» Т. Манна.

Окреслений комплекс питань О. Оніщенко розглядає на тлі проблеми художньої творчості, фокусуючи її навколо літератури і як виду мистецтва, і як приклада специфічної моделі творчості – літературної. Наслідком такої дослідницької моделі виступає, з одного боку, суголосність кількох гуманітарних наук (психологія, естетика, літературознавство), а з іншого – важливу роль отримує концепція «філософії мистецтва», завдяки якій вдається «вибудувати» важливий ланцюг: «інтелект – талант – геній».

Теоретична конструкція, яка є підґрунтям цієї монографії, виразно використовує фактор «незадоволеності культурою», який, за словами О. Оніщенко,

³⁵ Там само. С. 29.

³⁶ Павліченко Н. В. Еволюція професії митця як важливий фактор розвитку художнього ринку (від Античності до Ренесансу). *Культурологічна думка*: зб. наук. пр. 2022. № 21. С. 113.

«визнавала переважна більшість європейських інтелектуалів». Цілком логічно, що в поле зору дослідниці потрапляють три персоналії, позицію котрих важливо зафіксувати саме в контексті розгляду ситуації, що сформувалася в просторі сучасної української культурології.

Акцентовані О.Оніщенко три персоналії, це:

– Лео Фробеніус (1873–1938) – німецький етнограф та африканіст. Після значного успіху, який в науковій спільноті мали його книги «Походження африканських культур» (1898) та «Природничо-наукове вчення про культуру» (1899), провів 12 експедицій до різних регіонів Африки. Наслідком його роботи на цьому континенті була, аргументована ним, «теорія культурних кіл – окреслення цілісних комплексів явищ культури». Своєрідною квінтесенцією розмислів вченого стає наступна теза: «Не культура є продуктом людини, а людина – продукт культури».

Л. Фробеніус не тільки реанімував інтерес до «художніх анахронізмів», а й пропонував розглядати культуру як організм, що має душу. Він вбачав у культурі певне «містичне начало», яке виразно себе демонструє у так званій «телуричній культурі», що «піднімається» від землі вгору. Разом з нею зростає і людина, яка належить до цього «культурного кола». Маючи певний європейський розголос, ідеї Л. Фробеніуса вплинули на авангардистів, зокрема, на африканські мотиви у творчості Пабло Пікассо (1881–1973). Слід констатувати, що – хоча і дещо опосередковано – окремі ідеї Л. Фробеніуса виявилися суголосними з культуротворчими шуканнями метамодерністів, котрі намагаються спиратися на потенціал типології культури, запропонований німецьким африканістом на межі XIX–XX століття³⁷.

– Піт Мондріан (1872–1944) – голландський живописець, який «був настільки вражений роботами кубістів, які побачив на виставці в Амстердамі (1911), що разом із своїм другом – живописцем, скульптором, архітектором та теоретиком мистецтва Тео ван Дусбургом (1883–1931) заснував об'єднання «Стиль»³⁸.

Життєво-творчий шлях Піта Мондріана об'єднав Нідерланди, Францію, Англію та США – країни, де він популяризував ідеї «неопластицизму» та «безпредметності», які у зв'язі з «деконструктивним елементом» допомагали людині звільнитися від зовнішнього світу, який є тою реальністю, яка несе з собою біль, страждання, розгубленість.

Л. Левчук, коментуючи позицію Мондріана, наголошує на його думці щодо існування «чистої реальності», яка позбавлена емоційності, прояву почуттів, психологічності: «Художник закликає до «денатуралізації», «геометризації» й т. ін., які досягаються на його думку, правильним використанням «кольорів» (синій, жовтий, червоний) і «некольорів» (білий, чорний)»³⁹.

У проекції часу стало очевидним, що теоретико-практичні орієнтири Мондріана, які сформувалися у русі «символізм – модернізм – фонізм –

³⁷ Фробениус Лео. URL: <https://studme.org> >filosofiya> nemetskiy_diffuzioniz (дата звернення: 08.12.2024).

³⁸ Оніщенко О. І. Культурологічні виміри інтелектуальної прози: від художньої творчості до «ігор розуму»: монографія. Київ, 2021. С. 58.

³⁹ Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття : навч. посібник. Київ, 1997. С. 169.

авангардизм – абстракціонізм» виявилися здатними до передбачення. Наступні «кроки» і художньої культури, і мистецтва сприйняли «абстракціонізм як максималізований раціоналізм», «пластичність – неопластичність» активно «працює» на теренах метапрози, а традиційна «чуттєвість» трансформована у «quirky-культуру», яка обіцяє от-от проголосити засади «нової чуттєвості».

– Зігмунд Фрейд (1856–1939) – австрійський психіатр, «батько» психоаналізу та автор доволі популярної протягом 30–40-х років монографії «Незадоволеність культурою» (1929). О. Оніщенко підкреслює, що формально-логічна структура «незадоволеність культурою» в означений період «набула певного розголосу в науково-теоретичному просторі Європи» та помітний час – як метафора – вживалася досить активно. Визначаючи поняття «культура», З. Фрейд ноголошує: «Культура – це сума досягнень та інституцій, що відрізняють наше життя від життя наших пращурів з тваринного світу, послугують двом цілям: захисту людини від природи та врегулюванню стосунків між людьми»⁴⁰.

О. Оніщенко має рацію, коли називає таке визначення «спрощеним». Це, вочевидь, розумів і сам З. Фрейд, оскільки супроводив його доволі чіткими наголосами на сексуальному та агресивному інстинктах людини, які «супроводжують» розвиток культури. Наразі, важливе не стільки визначення культури, яке запропонував З. Фрейд, скільки як факт «незадоволеності» нею у перші десятиліття ХХ століття, так і численні публікації щодо сутності культури, які викликала до життя робота З. Фрейда. При цьому, слід враховувати, що на європейських теренах у цей час ще не існує поняття «культурологія» і дослідження, присвячені феномену «культура», мають історико-теоретичне спрямування.

Своєрідний «персоналізований трикутник» – Л. Фробеніус, П. Мондріан, З. Фрейд, – представники якого висловили думки, що дають поштовх і для розмислів сучасних культурологів, може виступати своєрідною межею, відштовхуючись від якої стає більш зрозумілою та «незадоволеність» і культурою, і культурологією, що її досить аргументовано висловлюють українські культурологи на початку ХХІ століття. Йдеться про публікації І. Дзюби, О. Івашини, О. Кравченка, О. Смоліної, В. Суковатої.

Початок ХХІ ст. активізував наукові дослідження у теоретичному та практичному просторі української культурології. Формується нова культурологічна думка і наше ставлення до низки конкретних проблем, зокрема у контексті драматичного сьогодення, пов'язаного з російською військовою агресією проти України. Вони і виступають змістом наступних студій, які позбавляються від фрагментарності та зайвого фактологізму, уникають захоплення художньо-стильовою специфікою мистецтва та надмірною теоретичністю. Вітчизняна і зарубіжна культура розглядається в них як духовно-культурний феномен, як система зовнішніх «предметних» та внутрішніх «суб'єктивних» цінностей.

Теоретична і джерельна база сучасної української культурології є тим поштовхом, який спричинить сплеск культурологічних досліджень та появу новаторських ідей.

⁴⁰ Фрейд З. Неудовлетворённость культурой : монография. Зигмунд Фрейд. Избранное. Лондон, 1969. С. 280.